

Kansainvälinen työjärjestö

PAKKOTYÖN INDIKAATTORIT

(Esitekäännös)

Erityistoimintaohjelma pakkotyön torjumiseksi

1. INDIKAATTOREIDEN ESITTELY

Tässä esitteessä kuvataan Kansainvälisen työjärjestön (ILO) määrittämät pakkotyön indikaattorit. Indikaattoreiden on tarkoitus auttaa ”etulinjassa” työskenteleviä rikosoikeuden alan lainvalvontaviranomaisia, työsuojelutarkastajia, ammattijärjestöjen toimihenkilöitä, kansalaisjärjestöjen työntekijöitä ja muita tahoja tunnistamaan henkilöt, jotka ovat mahdollisesti joutuneet pakkotyön uhreiksi ja saattavat tarvita kiireellistä apua. Indikaattoreissa luetellaan tavallisimmat merkit tai vinkit, joiden perusteella voidaan epäillä kyseessä olevan pakkotyötapaus.

Indikaattorit juontuvat teoreettisista tiedoista ja käytännön kokemuksista, joita on saatu ILO:n pakkotyön torjuntaa koskevan erityistoimintaohjelman (Special Action Programme to Combat Forced Labour, SAP-FL) yhteydessä. Ne perustuvat myös vuonna 1930 tehdyssä pakollista työtä koskevassa ILO:n sopimuksessa (nro 29) annettuun määritelmään, jonka mukaan pakkotyöllä tarkoitetaan ”kaikenlaista työtä tai palvelusta, jota jonkin rangaistuksen uhalla vaaditaan joltakin henkilöltä ja johon mainittu henkilö ei ole vapaaehtoisesti tarjoutunut”.

Tässä asiakirjassa esitellään yksitoista indikaattoria sekä annetaan kustakin indikaattorista todellisia esimerkkejä ja selitetään lyhyesti, mitä se tarkoittaa käytännössä. Indikaattorit auttavat ymmärtämään, miten pakkotyö ilmenee ja miten se vaikuttaa uhreihin.

Indikaattorit ovat:

- haavoittuvan aseman hyväksikäyttö
- harhaanjohtavien lupauksen antaminen
- liikkumisen rajoittaminen
- eristäminen
- fyysinen ja seksuaalinen väkivalta
- pelottelu ja uhkailu
- henkilöasiakirjojen takavarikointi
- palkkojen pidättäminen
- velkaorjuus
- kohtuuttomat työ- ja elinolot
- liiallinen ylityö

Yhden indikaattorin ilmeneminen tietyssä tilanteessa voi joskus tarkoittaa, että kyseessä on pakkotyö. Useimmiten saattaa kuitenkin olla tarpeen tarkastella useita indikaattoreita, jotka yhdessä antavat viitteitä pakkotyöstä. Edellä mainitut yksitoista indikaattoria kattavat yleisesti ottaen pakkotyön mahdolliset pääpiirteet, joten niiden perusteella on mahdollista arvioida, onko yksittäinen työntekijä kyseisen rikoksen uhri.

ILO on kehittänyt pakkotyötapausten tunnistamista ja tutkintaa varten verkkotyökalun, josta saa lisätietoa indikaattorien hyödyntämisestä käytännössä.

2. HAAVOITTUVAN ASEMAN HYVÄKSIKÄYTTÖ

"Eräs kiinalainen kotiapulainen työskenteli 365 päivää vuodessa. Hän osasi sanoa ranskaksi vain 'huomenta' ja 'iltaa'. Puutteellisen kielitaidon takia hän oli riippuvuus- asemassa sekä joutui tekemään tauotta työtä ja elämään eristyksessä. Hän oli kuin orja." Työsuojelutarkastaja, Ranska

Kuka tahansa voi olla pakkotyön uhri. Henkilöt, jotka eivät osaa paikallista kieltä tai tunne paikallista lainsäädäntöä, joilla ei ole juuri vaihtoehtoja toimeentulonsa turvaamiseksi, jotka kuuluvat uskonnolliseen tai etniseen vähemmistöön tai joilla on jokin vamma tai muu piirre, joka erottaa heidät valtaväestöstä, ovat kuitenkin erityisessä vaarassa tulla hyväksikäytetyiksi ja joutua pakkotyön uhreiksi.

Pelkkä haavoittuvassa asemassa oleminen, esimerkiksi muiden toimeentulomahdollisuuksien puuttuminen, ei välttämättä aja ihmistä pakkotyöhön. Pakkotyöhön ajaudutaan ennemminkin silloin, kun työnantaja käyttää hyödykseen työntekijän haavoittuvuutta vaikkapa velvoittamalla hänet tekemään kohtuuttoman määrän työntunteja tai pidättämällä palkkoja.

Pakkotyöhön ajautuminen on myös todennäköisempää tilanteessa, jossa henkilö on riippuvainen työnantajastaan paitsi työpaikkansa, myös asunnon, ruoan ja sukulaistensa työpaikan osalta.

3. HARHAANJOHTAVIEN LUPAUSTEN ANTAMINEN

"Äitini kertoi, että hänen sisarensa oli tulossa hakemaan minua asumaan luokseen. Tätini lupasi maksaa koulumaksuni, mutta hän ei pitänyt lupaustaan. Hän teki minusta kotiapulaisen." Nuori sambialainen nainen

Harhaanjohtavien lupausten antaminen tarkoittaa, ettei työntekijälle joko suullisesti tai kirjallisesti annetuista lupauksista pidetä kiinni.

Pakkotyön uhrit on usein houkuteltu työntekijöiksi lupaamalla heille ihmisarvoinen ja hyväpalkkainen työ. Kun henkilö sitten aloittaa työssään, luvatus työehdot eivät toteudukaan, vaan työntekijä joutuu työskentelemään kohtuuttomien ehtojen eikä pääse pois tilanteesta. Tällaisissa tapauksissa työntekijä ei ole suostunut ehtoihin vapaaehtoisesti ja tietoisesti. Jos todellinen tilanne olisi ollut tiedossa, työntekijä ei olisi missään tapauksessa ottanut työtarjousta vastaan.

Harhaanjohtavat rekrytointikäytännöt voivat tarkoittaa väärää lupauksia paitsi työehdoista ja palkoista, myös itse työstä, asuin- ja elinoloista, oleskeluluvan saamisesta, työpaikan sijainnista tai työnantajasta.

Myös lapsia rekrytoidaan antamalla joko lapselle itselleen tai tämän vanhemmille väärää lupauksia lapsen koulunkäynnistä sekä mahdollisuuksista käydä kotona tai tavata muuten vanhempiaan.

4. LIIKKUMISEN RAJOITTAMINEN

"Ikkunoissa oli kalterit ja ovi rautaa, kuten vankilassa. Pakomahdollisuutta ei ollut, ja pakoa oli turha edes suunnitella. Tätä kesti kaksi kuukautta. He käyttivät minua asiakkaiden luona ja toivat takaisin. Minua vartioitiin jatkuvasti." Venäjälle prostituoiduksi myyty 16-vuotias kazakstanilaistyttö

Pakkotyöläisiä saatetaan pitää lukkojen takana ja vartioituina, jotta nämä eivät pakenisi työnteon tai kuljetusten aikana. (toim. huom. Tämä ei kuitenkaan ole yleistä Suomessa.)

Se, ettei työntekijä voi kulkea vapaasti työtiloihin ja pois sieltä, viittaa vahvasti pakkotyöhön, ellei sitten kyse ole tietyistä kohtuullisina pidettävistä kulkurajoituksista. Perusteltuina voidaan pitää esimerkiksi rajoituksia, joilla varmistetaan työntekijöiden turvallisuus vaarallisilla työpaikoilla, tai sitä, että esimieheltä on pyydettyä etukäteen lupa mennä lääkäriin.

Pakkotyöläisten liikkumista saatetaan valvoa sekä työpaikalla (valvontakamerat tai vartijat) että sen ulkopuolella (työnantajan apurit seuraavat työntekijää tämän poistuessa työpaikalta).

5. ERISTÄMINEN

”Leiri sijaitsi hyvin kaukana kaikesta. Jos halusi mennä kaupungin keskustaan, matkaa piti alkaa suunnitella useita päiviä etukäteen. Ainoat mahdolliset kulkuvälineet olivat pienlentokone ja jokilaiva, jolla matka saattoi kestää jopa 22 päivää.” Pakenemaan päässyt alkuasukastyöntekijä, Peru

Pakkotyön uhrit eristetään usein syrjäisiin paikkoihin ilman yhteyksiä ulkomaailmaan.

Työntekijät eivät aina tiedä tarkkaa olinpaikkaansa, työpaikka saattaa sijaita kaukana asuinpaikasta eikä käytössä ole välttämättä liikennevälineitä.

Työntekijät voidaan eristää myös asutuilla alueilla pitämällä heitä lukkojen takana tai takavarikoidulla heidän matkapuhelimensa ja muut viestintävälineensä, jotta he eivät voisi ottaa yhteyttä perheisiinsä ja pyytää apua.

Eristäminen saattaa ilmetä myös siten, että yritys toimii epävirallisesti tiloissa, joita ei ole rekisteröity, jolloin lainvalvontaviranomaisten tai muiden viranomaisten on hyvin vaikeaa selvittää yrityksen sijaintia ja valvoa työntekijöiden oloja.

6. FYYSSINEN JA SEKSUAALINEN VÄKIVALTA

”Hyväksikäyttö alkoi melkein heti saapumiseni jälkeen. Se lisääntyi ja muuttui väkivaltaisemmaksi. Minua lyötiin, ruoskittiin ja hakattiin nyrkillä säännöllisesti.” Kambodžalainen 22-vuotias kotiapulainen, Malesia

Pakkotyöläiset sekä heidän perheenjäsenensä ja muut läheisensä saattavat joutua kokemaan fyysistä tai seksuaalista väkivaltaa.

Pakkotyöläinen saatetaan esimerkiksi pakottaa ottamaan huumeita tai juomaan alkoholia, jotta häntä olisi helpompi kontrolloida.

Väkivaltaa voidaan käyttää myös työntekijän pakottamiseksi suorittamaan tehtäviä, joista ei ole alun perin sovittu, kuten seksin harrastaminen työnantajan tai tämän perheenjäsenen kanssa tai pakollisten kotitöiden tekeminen ”tavanomaisten” tehtävien lisäksi.

Väkivallan äärimmäisiä muotoja ovat sieppaus ja ihmisryöstö. Tällöin henkilö otetaan vangiksi ja pakotetaan tekemään töitä.

Väkivalta ei ole missään olosuhteissa hyväksyttävä kurinpitotoimi, joten se antaa hyvin vahvoja viitteitä pakkotyöstä.

7. PELOTTELU JA UHKAILU

”Kun kerroin minut palkanneelle naiselle, että halusin lopettaa, hän uhkaili minua sanomalla, että minun pitäisi maksaa hänelle 600 dollaria tai hän ottaisi yhteyttä poliisiin

ja kertoisi, ettei minulla ole papereita. En voinut tehdä mitään asialle, koska minulla ei ole papereita ja tiedän, ettei poliisi auta minua.” Etiopialainen 31-vuotias siirtotyöläinen, Libanon

Pakkotyön uhreja saatetaan pelotella ja uhkailla, jos he valittavat oloistaan tai haluavat lopettaa työnteon. Fyysisellä väkivallalla uhkaamisen lisäksi yleisiä ovat uhkaukset pakkotyöläisen ilmiantamisesta maahanmuuttoviranomaisille, palkan maksamatta jättämisestä, asunnon tai maan viemisestä, perheenjäsenten erottamisesta, työ- ja elinolojen huonontamisesta entisestään sekä erilaisten ”etujen”, kuten luvan poistua työpaikalta, pois ottamisesta.

Työntekijän jatkuvaa haukkumista ja aliarvioimista voidaan pitää psykologisena pakottamisena, jonka tarkoituksena on voimistaa työntekijän tunnetta omasta haavoittuvuudestaan.

Uhkausten uskottavuutta ja vaikutusta on arvioitava työntekijän näkökulmasta ottaen huomioon kyseisen henkilön omat näkemykset, ikä, kulttuuritausta sekä yhteiskunnallinen ja taloudellinen asema.

8. HENKILÖASIAKIRJOJEN TAKAVARIKOINTI

”Maahantulotarkastuksen jälkeen kuljettaja otti passini. En voi lähteä pois, koska passini on työnantajalla eikä ilman sitä pääse mihinkään.” Siivoojana työskentelevä nepalilaismies, Yhdistyneet arabiemiirikunnat

Työnantaja saattaa takavarikoida työntekijän henkilöasiakirjat tai muita arvoesineitä. Tämä on merkki pakkotyöstä, jos työntekijä ei saa kyseisiä asiakirjoja tai tavaroita pyynnöstä itselleen eikä uskalla lähteä työpaikasta, koska pelkää tällöin menettävänsä ne.

Ilman henkilöasiakirjoja ei ole useinkaan mahdollista löytää uutta työpaikkaa tai käyttää peruspalveluja.

Henkilö ei myöskään välttämättä uskalla pyytää apua viranomaisilta tai kansalaisjärjestöiltä.

9. PALKKOJEN PIDÄTTÄMINEN

”Kun aloitin työssä, työnantajani lupasi maksaa minulle palkkaa. Hän antoi minulle ruokaa ja osti minulle joskus vaatteita. Palkkaa minulle ei kuitenkaan maksettu. Kun kysyin palkasta, työnantaja vastasi: ’Kun nämä tuotteet on myyty.’ Jatkoin silti hänen palveluksessaan. Eräänä iltana pyysin työnantajaa maksamaan kertyneet palkat, koska halusin lopettaa. Hän kävi kimppuuni ja alkoi hakata minua huutaen: ’Voit lähteä, jos haluat, mutta minulta et saa yhtään mitään’. Lähdin itkien. Olin tehnyt hänelle töitä 16 kuukauden ajan palkatta.” 16-vuotias poika, Niger

Työntekijä voi joutua jäämään häntä hyväksi käyttävän työnantajan palvelukseen saadakseen ansaitsemansa palkat. Epäsäännöllinen palkanmaksu tai palkanmaksun viivästyminen ei suoraan tarkoita, että kyse olisi pakkotyöstä.

Sen sijaan palkan jättäminen järjestelmällisesti ja tietoisesti maksamatta siinä tarkoituksessa, että työntekijä saadaan jäämään eikä hän voi vaihtaa työnantajaa, antaa viitteitä pakkotyöstä.

10. VELKAORJUUS

”Yksi työläinen lainasi välittäjältä 20 000 rupiaa. Siinä vaiheessa, kun velkaa oli maksumatta enää 4 000 rupiaa, välittäjä väitti, että työntekijä olikin hänelle velkaa 40 000 rupiaa. Työntekijä joutui työskentelemään kaivoksessa välittäjän pojan vartioidessa ulkopuolella.” Työnjohtaja pakistanilaisessa kaivoksessa

Pakkotyöläiset tekevät usein työtä maksaakseen takaisin heille kertyneen tai joskus jopa perityn velan. Velka saattaa johtua palkkaennakoista, rekrytointi- tai kuljetusmaksuja varten otetuista lainoista taikka tavanomaisista elinkustannuksista tai sairauskulujen kaltaisista yllättävistä menoista.

Velkaantumiseen voi liittyä kirjanpidon vääristämistä, etenkin jos työntekijä on lukutaidoton. Velkaorjuus voi ilmetä myös niin, että lapsia otetaan töihin heidän vanhemmilleen tai sukulaisilleen myönnettyä lainaa vastaan. Työnantajat tai rekrytoijat hankaloittavat velan takaisinmaksua aliarvioimalla tehdyn työn määrää tai nostamalla lainakorkoa tai ruoasta ja asumisesta perittäviä maksuja.

Velkaorjuus – tai orjatyö – ilmentää valta-aseman epätasapainoa työntekijä-velallisen ja työnantaja-velkojan välillä. Se sitoo työntekijän työnantajaan ennalta määrittämättömäksi ajaksi, joka voi vaihdella yhdestä kaudesta vuosiin tai jopa useampiin sukupolviin. Tällä ei ole mitään tekemistä sellaisen tilanteen kanssa, jossa henkilö ottaa ”tavallisen” lainan pankista tai muulta riippumattomalta luotonantajalta yhteisesti sovituin ja kohtuullisin takaisinmaksuehdoin.

11. KOHTUUTTOMAT TYÖ- JA ELINOLOT

”Työntekijät oli majoitettu muovihökkeleihin, ja he joutuivat juomaan likaista vettä. Heitä yritettiin piilotella pensaiden takana olevissa kuopissa käyntimme ajan.” Työsuojelutarkastajan kuvaus oloista brasilialaisella suurtalalla

Pakkotyön uhrit joutuvat usein elämään ja työskentelemään oloissa, joihin työntekijät eivät missään tapauksessa suostuisi vapaaehtoisesti.

Työtä tehdään ehkä halventavissa (nöyryyttävissä tai likaisissa) olosuhteissa, tai työ voi olla vaativaa tai vaarallista (ilman asianmukaisia turvavarusteita).

Työlainsäädäntöä saatetaan rikkoa räikeästi. Pakkotyöläisten elinolot voivat myös olla ala-arvoiset, eli he joutuvat asumaan ahtaissa ja terveydelle haitallisissa tiloissa ilman minkäänlaista yksityisyyttä.

Erittäin huonot työ- ja elinolot eivät yksinään ole todiste pakkotyöstä. Valitettavasti henkilö saattaa joskus hyväksyä ”vapaaehtoisesti” huonot olosuhteet, koska hänellä ei ole mahdollisuutta saada muutakaan työtä.

Kohtuuttomia olosuhteita olisi kuitenkin pidettävä hälytysmerkinä mahdollisesta pakottamisesta, jonka johdosta hyväksikäytetty työntekijä ei voi lähteä työpaikasta.

12. LIIALLINEN YLITYÖ

”Tein 19-tuntisia työpäiviä ilman lepoa ja ylityökorvauksia, eikä minulla ollut lomaa. Minua kohdeltiin kuin eläintä.” Nepalilainen siirtotyöläinen

Pakkotyöläiset saatetaan velvoittaa tekemään kohtuuttoman pitkiä päiviä tai viikkoja, joiden määrä ylittää kansallisessa lainsäädännössä tai työehtosopimuksessa määritetyt rajat.

Heidän ei aina anneta pitää taukoja tai vapaapäiviä, ja he saattavat joutua tekemään myös poissaolevien työntekijöiden vuorot ja tunnit tai päivystämään ympärivuorokautisesti viikon jokaisena päivänä.

Voi olla melko vaikeaa määrittää, milloin ylitöiden teettämisessä on kyse pakkotyöstä. Perussääntönä voidaan pitää sitä, että kyse on pakkotyöstä, jos työntekijät joutuvat tekemään kansallisessa lainsäädännössä sallittua enemmän ylitöitä ja heitä uhkaillaan (esimerkiksi irtisanomisella) tai he joutuvat tekemään ylitöitä ansaitakseen edes vähimmäispalkan.

Lähde ILO indicators of Forced Labour, booklet, linkki

https://www.ilo.org/global/topics/forced-labour/publications/WCMS_203832/lang--en/index.htm